

E munkákban mindvégig ott munkál a történetiség: a mély empátiával és megértéssel rajzolt *Soó Rezső*-portréban éppúgy, mint a biológiatörténeti összefoglalásokban vagy a *Selye-bírálatban*. S a kötet külön érdekessége a nyelv, melyen ez a biológia, ez az ökológia, a Juhász-Nagy Pál-os tudomány megszólal: elegancia és nagyvonalúság, szellemes vibrálás jellemző rá, s nemcsak akkor, amikor éppen a szaknyelvek és az anyanyelv összefüggéseit elemzi. Merész, bátor, szókimondó stílus, egyedi szóalkotásokkal és metaforákkal teli: itt-ott művészi ihletettséggű szöveget olvashatunk.

A polifóniában, a sokféle sokféleség erejében hívő tudós úttörő lépéseket tett az emberi integritás megőrizhetősége érdekében. Századunkban, amikor „Minden egész eltört”, az ő hite az ember egyetemességében nemzedékek számára lehet mérték és minta. A Juhász-Nagy-i szemlélet jogosságát bizonyítsa befejezésül néhány mondat a szerző által is olyannyira kedvelt és tisztelt *Csokonai Vitéz Mihály* magyar természetbúvártól, két évszázad előtről, aki a *Dorottya* egyik jegyzetében így ír a penészről: „...Erről méltó lesz tanulatlan olvasóimat a hely szűk voltához képest megvilágosítani. Azt gondolja a természetet nem esmérő ember, hogy a penész csak valami rusnya por és pelyhes nyálkásság, mely a romlásnak és rothadásnak következése: holott mindaz, ami nekünk ilyennek látszik, egynéhány ezer apró plántákból öszvecsoportozott erdőcske, amelynek gyökerei, szárai, ágai, virági és magvai vagynak, s amelyet jó nagyító üvegen szemlélni kibeszélhetetlen gyönyörűség. Ha feketedni kezd, jele, hogy megérett s már veszni tér. Többnyire hamar felnő (nyáron 1-2 óra alatt, ha nedvességet, meleget s rekedt levegőt kaphat), de némely nemei esztendőszámra is eltartanak. Van pedig, amint a természetírók számlálják, 15 fajta, mely fajok közül némelyiknek egyenes szára van, némelyiknek ágas-bogas, hata tartós, kilence múlólag való. Nemi neve *Linnénél Mucor*, és tartozik a *gombák* rendébe.” (88. o.) Igen, így is lehet fogalmazni a természetről szólva.

(A kötet szépséghibájául annyit kell felrónunk, hogy a szerkesztést apróbb figyelmetlenségek terhelik, melyek azonban egy újabb kiadás alkalmával bizonyonnyal korigálhatók lesznek; például: *Ottlik Géza: Próba* – helyesen: *Próza*; *Petőfi: Apostol* – helyesen: *Az apostol* stb., stb. Sajnos, hiányzik a dolgozatok eredeti megjelenési helyeinek jegyzéke – melyet a szerző az előszóban a kötet végére ígér –, s talán nem ártott volna néhány lábjegyzettel ellátni azokat a szöveghelyeket, melyek így alig érthető aktualitásokat tartalmaznak; s az is elgondolodtató, hogy funkcionális-e minden ismétlődés – még a „variációs műfaj” szándékos vállalása ellenére is.)

Juhász-Nagy Pál: Természet és ember. PSzM Project, Budapest, 1993. Kapható a Mentor Könyvesboltban. Bp. Dorottya u. 8.

FŰZFA BALÁZS

Komplex

Deme Tamás tanulmánykötetéről

A pedagógusok számára készülő *Növekedvén nevelünk* könyvsorozatban megjelenő vaskos kötet életmű-lenyomat: ha nem is „összes”, ám mindenképpen reprezentatív válogatás. Komplex, hiszen nemcsak „cikkek”, vallomástöredékek találhatók benne (miként a szerző „felkonferálja”), hanem hosszabb tanulmány, előadás, esszé, vitairat, recenzió, sőt grafikák és még egy szép „alkalmi” vers is, sejtetve, ám ki nem merítve a szerző sokoldalúságát. Szóval, komplex. „Megfigyelés-sorozat”, mondja a szerző, de nemcsak ez, hanem: válaszok is a valóságra, a megfigyelt felvállalása, kritikája, továbbgondolása is, sőt: improvizációk a megfigyelt témákra. Továbbá: a megfigyelés – amint a szerző a bevezetőben utal rá – hét dombról történik, ahonnan mást és ugyanazt is másképpen lehet látni: a nevelést mint társasjátékot, a nyelvi, a vizuális, zenei s kine-

tikus nevelést, a művelődés otthonait, a tehetség természetét és jogait, a humán reformot s a világlátást térben és időben. Vagyis: komplex.

A bevezető a könyv címének (... *ami történik, és ami van...*) magyarázatával kezdődik, egy virtuóz ötlettel: költeményt csinál *Karácsony Sándor* prózájából (vagy ha tetszik: belátja a költeményt). Cseppet sem álszerűen tanúnak nevezi magát *Deme Tamás* e kötet szerzőjeként: „... számtalan esemény tanúja (néha kezdeményezője, máskor résztvevője, szemlélője) voltam. Barátaimmal, munkatársaimmal kísérleteket indítottunk, lapot szerkesztettünk, művelődési mozgalmat, gondolkodótábort szerveztünk, segítettük a táncházat, a tudományos kutatást, részt vettünk a »történelem leghosszabb századának« (*Szilágyi Domokos*) kis társadalmi harcaiban, lelki önfelszabadításában.” Így persze krónika is ez a kötet, de – mivel a perek még nem dőltek el, és mivel az ügyek még napirenden vannak – alig van olyan írása, amelynek ne lenne valami aktualitása.

Deme Tamás ügy-vivő, de nem egy-ügyű hivatalnok, hanem át is éli, meg is személyesíti az ügyeket. Ettől aztán időnként nincsen megfelelő rálátása az általa képviselt ügyekre, mégis valahogy ettől lesznek hitelesebbek és lenyűgözőbbek írásai. Nekünk, olvasóknak lenne talán feladatunk rálátni az ügyekre, hacsak nem sodortatunk el, s nem kezdünk mi is – mint *Deme Tamás* – együtt élni mások történetével. Bár a szerző a tudománnyal sem áll hadilábon, könyvében nem lábjegyzetet értekező prózát olvashatunk, és bár rengeteg mindent tudhatunk meg tőle, nem „terjeszt ismeretet”. Sokkal inkább gyűjtő- és szórólencse ő. Beavat és sziporkázik. És közben megír egy tucatnyi elsőrangú publicisztikát és esszét, olyanokat, mint a *Manipuláció kontra nevelés; A jel halála; Ásott-halom mint jel; Játék az idővel; Ne sírjatok, reformerek*.

„Csak – mintha mindig köhögni kellene valamitől. Meg aztán tíz év múlva, valami kényszer hatására (vagy „spontán lelkesedéssel?”) nemzedéktársaim tűnődő verseket írnak »elrontott ünnepeinkről«. Az emlékkép hiteles. Akkoriban, amikor készült, a valóság volt »retusált«. Nem nagyon, csak kicsit. Hasonlítottunk a közismert fényképészbolt beállított alakjaira. Mi voltunk a »mosoly albuma« .

Szomorkás, kesenyés lett volna az igazság, meg tűnődő és ráncos? Csak egy apró retusálás jött és eltűnt a ránc, hadd lássék a konszolidáció acélos mosolya. A retusőr retusált, a kirakatrendező rendezett, és mi optimista kirakat lettünk. Mindenki tette a dolgát. Senki sem próbált meg hazugságra bírni miket. Nyilvánvaló volt, hogy ez már nem megy. Csak egy őrült gondolhatta másrészt, hogy minden igazságot ki lehet modani. S nemzedékünk oly szívesen játszotta a hamleti őrültet. »Ez a zene a mi zenénk« – mondtuk *Bródyval* együtt... s néha közösen gondoltuk a kollektív tudatalattit. Kár, hogy *Freud, Jung, Piaget* nem voltak osztálytársaink. Micsoda hátvédek lettek volna a teremfoci csapatban. „ – íme egy kis ízelítő *Deme Tamás* írásművészetéből. Vajon mit olvasna ki belőle *Freud, Jung és Piaget*? *Bródynak* nyilván tetszene. Nekem is tetszik, azért is, mert – *Balassa Pétert* idézve (ő *Ottlik* portréit jellemezte így) – „apró, jóféle aránytalanságok” is jellemzik. Ami pedig *Bródyt* és *Jungot* illeti, hát igen, komplex. *Bródy* neve egyébként jóval gyakrabban fordul elő a könyvben mint *Freud, Jung és Piaget* neve. *Deme Tamás* legnagyobb tantómesterein – *Roger Schützön, Dienes Valérián* és *Karácsony Sándoron* kívül még nagyon sok mindenkit említ meg a kötetében: *Lukács Györgytől Kornidesz Mihályig, Veres Pétertől László Bencsik Sándorig, Vitányi Ivántól Markó Ivánig, Makovecz Imrétől Pozsgay Imréig, Ferge Zsuzsannától Koncz Zsuzsáig, Taruszi Páltól Beke Pálig, Gáspár Lászlótól Czakó Gáborig, Varga Csabától Csókos Varga Györgyiig*. Komplex. És még nagyon sokan mások, ezren felül. A „mindenkit elfogadok útitársnak” (*Xaveri Szent Ferenc*) szellemében sokan fogják a kezét, időnként ide-oda rángatják, de *Deme Tamás* a legtöbb esetben megmarad ügyei tengelyében. Persze, a kötet olvastán hiányérzet is támadhat az olvasóban. Az egyik mindjárt azzal kapcsolatos, amit hiányolhatunk: például a *Komplex esztétikai-művészeti nevelési kísérlet* részeredményei és végeredménye is érdekelheti az olvasót. Csakhogy ez a kötet megjelent írások gyűjteménye, s erről a szerző vagy nem írt, vagy nem válogatta be a kötetbe. Úgyszintén hiányolhatjuk a szakkifejezések következetesebb használatát, csakhogy negyedszázad alatt változik ám az ember, és jobbra, másra, számára kedvesebbre, „karácsonyosabbra” cseréli kifejezéseit. A másik fajta hiányérzetünk az Apolló-torzóval kapcsolatos teljességigényünk. Ilyen gondolatok is eszünkbe jutnak *Deme Tamás* írásainak olvasása közben, melyeknek visszatérő gondo-

latai a szintézis, a növelés, a kreativitás, a generativitás. A komplex. A teljesség. Deme Tamás ihletett írásai egyszer csak megemelkednek, mondhatnám szakralizálódnak. Sosem tömjénszagúak, de mélységesen keresztény szemléletűek. Sőt katolikusak: egyetemesek. Hogy mennyire, ahhoz elegendő véletlenszerűen megtizedelni a hetven címet; íme:

Autodidaxis, esély az iskola demokratizálásához; Szüzességét elvesztett gyermekszáj-tó; Tabuk, fétisek, kézfogásterápia; Életöröm – Markó, Makovecz, Nari néni módra; Aluljárók rongya és a társadalmi ökumené, Erosz-erózió, pornó-politika; Tükröződő fény, kisebbségi Európa. No de ennyi mindenki egyetlen könyvben? kérdezheti rémüldözve az olvasó. Még ha mindez torzóban, töredékben olvasható is. Lesz mit kiegészítenünk e könyv meghökkenő olvasóinak.

Deme Tamás: ... ami történik, és ami van... Budapest, Szent Gellért Kiadó – Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 1994. 494 p. Kapható a Mentor Könyvesboltban. Bp. Dorottya u. 8.

KAMARÁS ISTVÁN

A történelem vége – kérdőjellel és anélkül

Esszéformában 1989-ben, könyvalakban 1992-ben jelent meg az új történelmi korszaknak – nevezzük ezt posztmodern világnak – politikaelméleti alapműve: A történelem vége. Francis Fukuyama írta. Ez az amerikai politikaelemző a maga hegelianus történelem- és plantóni-neoarisztotelianus idealista emberfelfogásával alkotta meg a századvég nagy hatású ideológiai bestsellerét, amely kételyektől sem mentes optimizmussal köszönti a most kiteljesedő liberális demokrata világrendet. Teszi mindezt problémaérzékenyen, alapos historikusi, közgazdasági, politikatörténelmi szaktudással, figyelmét a külpolitikára összpontosítva, a mű időszzerűsége – filozófiai implikációi és szaktudományos erényei révén – helyet érdemel a tanárképzésben, ismerete a pedagógusok számára hasznos a filozófia és a történelem oktatása, általában pedig az embertudományi ismeretanyag kiszélesítése szempontjából.

Elfogadható megközelítésnek látszik, hogy a modern és a posztmodern fejlődési szakaszt a piacgazdaság történetében úgy fogjuk fel, mint kulturális elnevezést a fordított – ipari – tömegtermelés és az azt felváltó posztindusztrializmus évtizedeire. Ez a fejlődési szakasz már a szolgáltatási szektor túlsúlyára épül, és az életkronika, a média mindent átható befolyását tükrözi, fejezi ki.

Az átalakulás mélyen érintette a tudomány és az értelmiség társadalmi helyét, szerepét. A társadalomtudományok teljesítőképességébe vetett bizalom megrendült s vele az eszmetermelő értelmiség legitimációs tevékenységének politikai hasznába vetett állami bizalom is. A független pozíciójú „lebegő értelmiség” kritikai produkciója és a teleologikus nagy elméleteket kiformaló ideológus értelmiség prediktív teljesítménye iránt megcsappant a politikai elit érdeklődése, időnként és országonként egészen a közönyig. Helyébe azoknak a kormányzási, kormányzáselméleti szakembereknek elismerése és foglalkoztatása lépett, akik gyakorlatközeli, pragmatikus ideákat dolgoztak ki. Ezt a társadalomtudományos szakembertípust az állami bürokratikus elit soraiba fogadta.

Közjük tartozik *Francis Fukuyama* (1953) is. Japán szülők New York-i gyermeke, a Cornell, a Yale, a Harvard és a Sorbonne neveltje. Filozófus, politológus, közgazdász, aki az összehasonlító irodalomtudományban is jártas. Párizsban *Jacques Derrida* tanít-